HITOPADEŚA SET TEXT SELECTION, STORIES 4 - 6

The story of a lion, a mouse and a cat

उत्तरापथम्	northern region
शिखरः	peak
विक्रमः	courage
कन्दरः	cave
अधिशयान°	sleeping in
केसरः	mane
कश्चित्	some or other
छिनत्ति	nibbles
लून°	nibbled
बुद्ध्वा	having become aware
विवरः	hole
अन्तर्गत°	gone inside
अलभमान°	not finding
विधेय°	to be done
भवतु	so be it
क्षुद्र°	insignificant
भवेत्	might be
नम्यते	is bowed, overcome
निहन्तुम्	to kill
पुरस्कार्य°	should be put before
सदृश°	equal
आलोच्य	having considered
दधिः	milk or yoghurt
मांसम्	meat
संतोष्य	having satisfied
प्रयत्नात्	carefully
निःसरति	comes out
अक्षत°	not harmed
सविशेषम्	especially
संवर्धयति	makes happy
संचरन्	going
मार्जारः	cat
प्राप्त°	caught
अनन्तरम्	after that
उपयोगः	use
अभावः	absence
मन्दादर°	neglectful
निरपेक्ष°	free from need
कर्तव्य°	to be done
भृत्यः	servant
प्रभुः	master
स्यात्	would be
-वत् (end of a compound)	like

The Lion, the Mouse and the Cat

अस्त्युत्तरापथे ऽर्बुदशिखरनाम्नि पर्वते महाविक्रमो नाम सिंहः । तस्य पर्वतकन्दरमधिशयानस्य केसराग्रं मूषिकः कश्चिच्छिनत्ति । स सिंहः केसराग्रं लूनं बुद्ध्वा कुपितो विवरान्तर्गतं मूषिकमलभमानो ऽचिन्तयत् । किं विधेयमत्र । भवतु । एवं श्रूयते ।

क्षुद्रशत्रुर्भवेद्यस्तु विक्रमान्न स नम्यते ।
तं निहन्तुं पुरस्कार्यः सदृशस्तस्य सैनिकः ॥

इत्यालोच्य तेन ग्रामं गत्वा दधिकर्णनामा बिडालो मांसाद्याहारेण संतोष्य प्रयत्नादानीय स्वकन्दरे धृतः । ततस्तद्भयान्मूषिको बहिर्न निःसरति । तेनासौ सिंहो ऽक्षतकेसरः सुखं स्वपिति । मूषिकशब्दं यदा यदा शृणोति तदा तदा सविशेषं तं बिडालं मांसाहारदानेन संवर्धयति । अथैकदा स मूषिकः क्षुधा पीडितो बहिः संचरंस्तेन मार्जारेण प्राप्तो व्यापादितः खादितश्च । अनन्तरं स सिंहो यदा कदाचिदपि मूषिकशब्दं न शुश्राव तदोपयोगाभावात्तस्य बिडालस्याहारदाने मन्दादरो बभूव । अतो ऽहं ब्रवीमि ।

निरपेक्षो न कर्तव्यो भृत्यैः स्वामी कदा चन ।
निरपेक्षं प्रभुं कृत्वा भृत्यः स्याद्दधिकर्णवत् ॥

The story of the birds and the apes

नर्मदा	the river Narmadā	-मात्र°	only, merely (at the end of a compound)
उपत्यका	the land at the foot of a mountain	आहृत°	brought
शाल्मली	a tall, thorny tree with red flowers	संयुक्त°	provided with
निर्मित°	made, formed	अवसीदति	becomes disheartened
नीडम्	nest	अमर्षः	impatience, anger
क्रोडः	hollow	आलोचित°	thought
पक्षिन् (m)	bird	निर्वात°	sheltered from the wind
वर्षाः	the rains	गर्भः	interior
पटः	garment	निन्दति	blames
जलधरः	raincloud	उपशमः	stopping
पटलः	veil	शान्त°	ceased
आवृत°	covered	पानीयवर्षः	shower of rain
नभस्तलम्	sky	आरुह्य	having climbed
धारासारः	downpour	भग्न°	destroyed
वृष्टिः (f)	rain	अण्डम्	egg
वानरः	monkey	विद्वान्	learned man
-तले	under (at the end of a compound)	उपदेष्टव्य°	to be advised
अवस्थित°	standing, placed	उपदिशति	advises
शीत°	cold	अज्ञ°	foolish
आर्त°	afflicted	स्थानम्	abode, dwelling
अवलोक्य	having seen	भ्रंशः	ruin
भो भो	Oh! Oh!	ययुः	they went (perfect of याति)

The story of the birds and the apes

अस्ति नर्मदातीरे पर्वतोपत्यकायां विशालः शाल्मलीतरुः । तत्र निर्मितनीडक्रोडे पक्षिणः सुखेन वर्षास्वपि निवसन्ति । अथ नीलपटैरिव जलधरपटलैरावृते नभस्तले धारासारैर्महती वृष्टिर्बभूव ।ततो वानरांस्तरुतले ऽवस्थितान्शीतार्तान्कम्पमानानवलोक्य पक्षिभिरुक्तम् । भो भो वानराः । श्रूयताम् ।

अस्माभिर्निर्मिता नीडाश्चञ्चुमात्राहृतैस्तृणैः ।
हस्तपादादिसंयुक्ता यूयं किमवसीदथ ॥

तच्छ्रुत्वा वानरैर्जातामर्षैरालोचितम् । अहो । निर्वातनीडगर्भावस्थिताः सुखिनः पक्षिणो ऽस्मान्निन्दन्ति । तद्भवतु । तावद्वृष्टेरुपशमः । अनन्तरं शान्ते पानीयवर्षे तैर्वानरैर्वृक्षमारुह्य सर्वे नीडा भग्नाः। तेषां पक्षिणामण्डानि चाधः पतितानि । अतो ऽहं ब्रवीमि ।

विद्वानेवोपदेष्टव्यो नाविद्वांस्तु कदा चन ।
वानराननुपदिश्याज्ञान्स्थानभ्रंशं ययुः खगाः ॥

The priest with the goat, and the three rogues

गौतम°	Gautama, name of a forest
प्रस्तुत°	begun
ब्राह्मणः	priest
छागः	goat
उपक्रीय	having bought
स्कन्धः	shoulder
धूर्तः	rogue
त्रयम्	triad, three of
अवलोकित°	(was) seen
मतिः (f.)	thought, wit
प्रकर्षः	superiority
प्रान्तरम्	a long road
णतले	under (at the end of a compound)
वर्त्मन् (n.)	roadway
स्थित°	stayed, waited
अभिहित°	said
किमिति	why
उह्यते	is carried
श्वन्	dog
अनन्तरम्	straight away
क्रोशमात्र°	calling distance
अवस्थित°	standing near, placed
आकर्ण्य	having heard
निधाय	having put down
मुहुर्मुहुः	repeatedly
निरीक्ष्य	having examined
दोलायमान°	wavering, doubting
चलित°	set off, departed
तदनन्तरम्	thereupon
निश्चितम्	certainly, decidedly
स्नात्वा	having bathed
ययौ	he went (perfect of याति)
नीत्वा	having (been) led, or brought
भक्षित°	(was) eaten
औपम्यम्	likeness
वेत्ति	knows, considers
वादिन्	speaker
वञ्च्यते	is deceived

The priest with the goat, and the three rogues

अस्ति गौतमारण्ये प्रस्तुतयज्ञः कश्चिद्ब्राह्मणः । स च यज्ञार्थं ग्रामान्तराच्छागमुपक्रीय स्कन्धे कृत्वा गच्छन्धूर्तत्रयेणावलोकितः । ततस्ते धूर्ता यद्येष च्छागः केनाप्युपायेन प्राप्य खाद्यते तदा मतिप्रकर्षो भवतीत्यालोच्य प्रान्तरे वृक्षत्रयतले ब्राह्मणस्य वर्त्मन्युपविश्य स्थिताः । तत्रैकेन धूर्तेन स ब्राह्मणो गच्छन्नभिहितः । भो ब्राह्मण । किमिति त्वया कुक्कुरः स्कन्धेनोह्यते । ब्राह्मणो ब्रूते । नायं श्वा । यज्ञच्छागो ऽयं । अनन्तरं पुनर्द्वितीयेन क्रोशमात्रावस्थितेन तदेवोक्तम् । तदाकर्ण्य ब्राह्मणस्तं छागं भूमौ निधाय मुहुर्मुहुर्निरीक्ष्य पुनः स्कन्धे कृत्वा दोलायमानमतिश्चलितः । तदनन्तरं पनर्गच्छन्स ब्राह्मणस्तृतीयेन धूर्तेनोक्तः । भो ब्राह्मण । किमिति कुक्कुरं स्कन्धेन भवान्वहति । तदाकर्ण्य निश्चितमेवायं कुक्कुर इति मत्वा छागं त्यक्त्वा स्नात्वा स्वगृहं ययौ । स च्छागो तैर्धूर्तैर्नीत्वा भक्षितः । अतो ऽहं ब्रवीमि ।

आत्मौपम्येन यो वेत्ति दुर्जनं सत्यवादिनम् ।
स तथा वञ्च्यते धूर्तैर्ब्राह्मणश्छागतो यथा ॥